

**КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ**

РАДКОВСЬКА ЛАРИСА МИКОЛАЇВНА

УДК [78:159.937] : 783-057.87

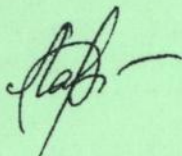
**ФОРМУВАННЯ МУЗИЧНОГО СПРИЙНЯТТЯ
У СТУДЕНТІВ ВИЩИХ МИСТЕЦЬКИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ
ЗАСОБАМИ ДУХОВНОЇ МУЗИКИ**

13.00.02.05

13.00.02 - теорія та методика навчання (музика і музичне виховання)

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

**дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук**

Київ -2006

Ц/31р

ЛННБ України ім.В.Стефаніка

00761924 (Т)

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Рівненському державному університеті,
Міністерство освіти і науки України.

378
372.8

Науковий керівник:

доктор філософських наук, професор
Афанасьєв Юрій Львович,
Державна академія керівних кадрів
культури і мистецтв, завідувач кафедри
мистецтвознавства та експертної діяльності.

Офіційні опоненти:

доктор педагогічних наук, професор
Дем'янчук Олександр Никанорович,
Волинський державний університет
ім. Л.Українки, завідувач кафедри
теорії та історії музики;

кандидат педагогічних наук, професор
Перміна Світлана Олександрівна,
Київський національний університет
культури і мистецтв, заступник директора
Інституту культури КНУКіМ.

Провідна установа:

Національний педагогічний університет
ім.М.Драгоманова, кафедра музичного
виховання, співів та хорового виконання.

Захист відбудеться " 26 " січня 2007р. о 14 годині на
засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.807.01 у Київському національному
університеті культури і мистецтв (01601, м. Київ, вул. Щорса, 36, ауд. 209).

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Київського національного
університету культури і мистецтв (01601, м. Київ, вул. Щорса 36).

Автореферат розіслано " 25 " грудня 2006 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Н.В.Коваленко

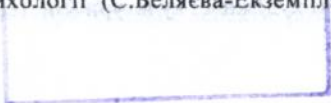
ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Одним із стратегічних завдань, визначених Державною національною доктриною розвитку освіти України, є створення умов для формування творчої особистості майбутнього вчителя, реалізації його природних задатків і здібностей в освітньому процесі. Відповідно до законів України "Про вищу освіту", "Концепції педагогічної освіти", Державної програми "Вчитель", низки нормативних документів, важливість реалізації цього завдання в системі вищої педагогічної освіти підвищується.

У зв'язку з цим нагальною потребою стає виховання нової генерації педагогічних кадрів у сфері мистецької освіти, пошуки удосконалення шляхів теоретичних і методичних основ формування творчої особистості майбутнього вчителя музики. Одним із вагомих чинників успішного вирішення цих завдань є цілеспрямоване формування музичного сприйняття студентів вищих мистецьких навчальних закладів, зокрема підіймаються питання цілісного, естетичного сприйняття засобами інструментальної, народної музики, засобами використання музичних констант, українського хорового мистецтва тощо.

Вимогою часу останнього десятиліття стало звернення до духовних музичних творів та жанрів. Духовна музика належить до культурно-історичних цінностей, оскільки вона є надбанням певної епохи, що розглядається з точки зору тієї системи цінностей, яка виконує роль відповідного рівня соціального регулювання; вона пройшла перевірку часом і сьогодні представлена не лише в духовних, а й світських закладах освіти, в навчальних програмах вузів та шкіл, в репертуарах хорових колективів. Враховуючи відомий факт тривалого замовчування та цілеспрямованого виключення цього жанру музичного мистецтва із педагогічної практики, виникла потреба відновити, а водночас удосконалити та розвинути методику вивчення, застосування і сприйняття духовної музики.

Сучасною музичною педагогікою накопичено багато наукових праць, які безпосередньо чи опосередковано стосуються питань формування музичного сприйняття студентів (Н.Аніщенко, Л.Воеводіна, Т.Дорошенко, О.Єременко, О.Олексюк, Г.Падалка, О.Ростовський, О.Рудницька та ін.). Багатоаспектність проблеми формування музичного сприйняття особистості знайшла своє відображення в психологічних дослідженнях, автори яких вивчали питання ефективності сприйняття музики (І.Тарханов, А.Шарпенье та ін.), музичні здібності людини (Н.Ветлугіна, А.Готсдінер, Б.Теплов), закономірності і механізми сприйняття музики (С.Назайкінський, Г.Тарасов та ін.), перцептивну діяльність особистості (В.Зінченко, О.Леонтьєв та ін.), психофізіологічні реакції на музику та її терапевтичні можливості (Р.Ландін, Є.Подольський). Завдяки впливу праць із загальної теорії сприйняття, творчого відображення та інших психічних процесів і функцій, досліджень з музичної психології (С.Беляєва-Екземплярська,

Л.Виготський, В.Медушевський та ін.) в Україні виникла теорія психології музичного сприйняття (І.Бочарьов, О.Костюк, І.Ляшенко, Н.Яранцева та ін.).

На необхідність відродження українських традицій, введення духовної музики у навчальний процес наголошували видатні українські педагоги, та музиканти (Д.Антонович, О.Гнатюк, О.Кошиць, І.Крип'якевич, Б.Ланчин, М.Семчишин, О.Цалай-Якименко, Ю.Ясиновський та ін.).

Дослідники духовної музики (М.Бражніков, І.Гарднер, Н. Герасимова-Персидська, Л.Корній, Б.Кудрик, В.Мартинюк, П.Маценко, В.Металов, Б.Ніколаєв, С.Скребков, К.Успенський та ін.) підтверджують необхідність розв'язання проблеми формування музичного сприйняття особи. Духовна музика є одним із засобів виховання емоційного, інтелектуального, творчого потенціалу людини, що впливає на духовний стан, прищеплює смак, вчить критично мислити і сприймати твори.

Різні теоретико-методичні аспекти проблеми сприйняття духовних творів було відображено в педагогічних та мистецтвознавчих дослідженнях І.Григорчука, І.Кошміної, М.Маріо, Л.Москальової, Л.Остапенко, Л.Чугунової, О.Якутіної та інших.

Аналіз процесу підготовки майбутніх учителів музики у вищих мистецьких навчальних закладах, опрацювання теоретичних джерел і програмного забезпечення дали змогу дійти висновку про те, що в педагогічній теорії та практиці спостерігається низка суперечностей, які гальмують формування музичного сприйняття студентів. Насамперед, це суперечності між усвідомленням у суспільстві необхідності активізації духовних сил особистості і відсутністю відповідних педагогічних умов для їхнього розвитку; між потребами школи в досвідчених педагогах, які володіють сформованим музичним сприйняттям, і недостатньою увагою мистецьких ВНЗ до цієї проблеми; між виховними можливостями духовної музики і нерозробленістю теоретико-методичних засад використання їх у фаховій підготовці майбутніх учителів музики.

Беручи до уваги недостатню вивченість цієї проблеми на сучасному етапі, відсутність її спеціальної розробки в теорії та методиці музичного виховання та гостру потребу вузівської практики у науково обґрунтованих методичних рекомендаціях з проблеми використання засобів духовної музики у навчально-виховному процесі, було обрано тему дисертаційного дослідження: "Формування музичного сприйняття у студентів вищих мистецьких навчальних закладів засобами духовної музики".

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження входить до плану науково-дослідної роботи кафедри історії, теорії музики та методики музичного виховання Рівненського державного гуманітарного університету як складова комплексного дослідження "Музичне мистецтво в контексті художньої культури (мистецтвознавчий та педагогічний аспекти)".

Тему дисертації затверджено Вченою радою Рівненського державного гуманітарного університету (протокол № 9 від 28 квітня 2006 року) і узгоджено в Раді з координації наукових досліджень у галузі педагогіки і психології АПН України (протокол № 5 від 30 травня 2006 року).

Об'єкт дослідження – процес фахової підготовки студентів вищих мистецьких навчальних закладів.

Предмет дослідження – формування музичного сприйняття у студентів засобами духовної музики.

Мета дослідження – розробити, теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити педагогічну технологію формування музичного сприйняття у студентів вищих мистецьких навчальних закладів засобами духовної музики.

Завдання дослідження:

- проаналізувати стан проблеми, яка досліджується, у філософській, музикознавчій, психолого-педагогічній та богословській літературі;
- уточнити сутність поняття "музичне сприйняття", розкрити його зміст та структуру;
- розкрити значення духовної музики, обумовити її роль і місце у формуванні музичного сприйняття студентів;
- теоретично розробити та систематизувати комплекс засобів духовної музики;
- визначити рівні та критерії сформованості сприйняття духовної музики студентами;
- розробити, науково обґрунтувати та експериментально перевірити ефективність педагогічної технології формування музичного сприйняття у студентів вищих мистецьких навчальних закладів засобами духовної музики;
- підготувати методичні рекомендації з проблеми формування музичного сприйняття у студентів засобами духовної музики.

Методологічну основу дослідження становлять: концептуальні положення філософської, психологічної, педагогічної, музикознавчої та богословської науки про сутність музичного сприйняття, морально-виховний вплив духовних творів на особистість, психологічні механізми та закономірності сприйняття музики, педагогічні аспекти музичного сприйняття, його діагностування, формування, ідеї видатних діячів мистецтва щодо необхідності розвитку вітчизняної освіти на національній основі.

Теоретичною основою дослідження є наукові праці Аристотеля, Г.Гегеля, В.Бичкова, К.Горанова, Д.Золтаї та інших про музичне виховання та функції музичного мистецтва у формуванні музичного сприйняття, мислення, поведінки людини; музично-теоретичні трактати А.Августина, Г.Нисського, І.Златоуста про значущість естетичного впливу духовних творів на внутрішні характеристики людини; І.Зязюна, В.Суханцевої, С.Уланової про основні аспекти розуміння

мистецтва (психологічний, естетичний та богословський) та їхню роль у формуванні особистості; концепції асоціативної психології Р.Ландіна, Л.Рейда, Р.Скратона, М.Тіппета, П.Ебса та інших із виявлення доцільних форм і методів естетизації виховного процесу; О.Костюка, В.Остроменського та інших щодо вивчення механізмів музичного сприйняття, визначення їхньої сутності, змісту, типології, виявлення взаємозв'язку здібностей, умінь та навичок; праці О.Олексюк, Г.Падалки, О.Ростовського, О.Рудницької про педагогічні аспекти сприйняття музики в системі вищої та середньої освіти; психолого-педагогічні дослідження Г.Кагана, Л.Кадцина, С.Раппопорта, Є.Руч'євської та інших про структуру музичного сприйняття та її компоненти; праці вітчизняних науковців Д.Антоновича, О.Гнатюк, О.Кошиця, І.Крип'якевича та ін. про необхідність вивчення духовної музики в освітніх закладах; дослідження музикознавців Н.Герасимової-Персидської, В.Металова, Г.Разумовського з проблем історичного розвитку духовної музики; дослідження М.Бражнікова, І.Гарднера, В.Мартінова, М.Успенського та ін. щодо принципів та засобів духовної музики; В.Безпалька, О.Дем'янчука, Г.Железовської, М.Кларіна, С.Пермінової, Г.Селевко та ін. з розробки прийомів проектування педагогічної технології, упорядкування педагогічних процесів, організації та систематизації навчального матеріалу.

Методи дослідження. Для вирішення поставлених завдань було використано методи теоретичного та емпіричного рівнів. До першої групи увійшли методи теоретичного аналізу філософської, психолого-педагогічної, мистецтвознавчої, богословської та науково-методичної літератури з досліджуваної проблеми; систематизації, класифікації та узагальнення наукової інформації, щоб визначити сутність, зміст, структуру музичного сприйняття та розробити комплекс засобів духовної музики.

Емпіричні методи включають: анкетування, тестування, бесіди, інтерв'ювання викладачів та студентів; обсерваційні: пряме, опосередковане спостереження; педагогічний експеримент (констатувальний та формувальний), призначений для перевірки ефективності педагогічної технології формування музичного сприйняття у студентів засобами духовної музики.

Аналіз результатів дослідження здійснювався за допомогою методів математичної статистики та обробки отриманих даних. Ці методи дали змогу визначити вихідний стан сформованості музичного сприйняття у студентів вищих мистецьких навчальних закладів, перевірити ефективність розробленої педагогічної технології та достовірність отриманих експериментальних даних.

Організація дослідження. Дослідження здійснювалася протягом 1994 – 2006 років у три етапи.

На першому етапі (1994-2002) – вивчалася філософсько-естетична, психолого-педагогічна, мистецтвознавча та історична література з проблеми дослідження; на основі аналізу спеціальної літератури було сформовано мету і завдання

дослідження, визначено теоретично-методичні основи дисертаційного дослідження, проаналізовано концептуальні психолого-педагогічні підходи до формування музичного сприйняття, опрацьовано нотографічні матеріали та відповідну духовну літературу в архівах та монастирях міст та областей України.

На другому етапі (2003-2004) проведено констатувальний експеримент, визначено критерії та рівні сформованості музичного сприйняття студентів вищих мистецьких навчальних закладів засобами духовної музики. На основі отриманих результатів було розроблено педагогічну технологію дослідно-експериментальної роботи з формування музичного сприйняття у студентів засобами духовної музики.

На третьому етапі (2005-2006) здійснено експериментальну перевірку ефективності застосування педагогічної технології формування музичного сприйняття у студентів вищих мистецьких навчальних закладів засобами духовної музики, систематизовано фактологічний матеріал, проведено статистичну обробку та узагальнення отриманих даних, оформлено висновки.

Експериментальна база. Дослідно-експериментальна робота здійснювалася на базі музично-педагогічного факультету Рівненського державного гуманітарного університету, Вінницького державного педагогічного університету ім. М.Кожубинського, Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв, Київського національного університету культури і мистецтв, Бердянського державного педагогічного університету. У дослідженні взяли участь 382 особи.

Особистий внесок здобувача полягає в розробленні педагогічної технології формування музичного сприйняття у студентів, систематизації засобів духовної музики, у розробленні критеріїв сформованості музичного сприйняття студентів, обґрунтуванні ролі духовної музики та її значення в моральному вихованні особистості.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що:

- вперше розроблено та експериментально перевірено педагогічну технологію формування музичного сприйняття у студентів засобами духовної музики;
- конкретизовано та обґрунтовано сутність, зміст та компонентну структуру музичного сприйняття;
- розкрито роль, значення і місце духовної музики у професійній підготовці студентів вищих мистецьких навчальних закладів;
- теоретично розроблено та практично застосовано комплекс засобів духовної музики;
- виявлено структурні компоненти, критерії, показники та рівні сформованості музичного сприйняття духовних творів студентами вищих мистецьких навчальних закладів;

- набула подальшого розвитку концепція формування музичного сприйняття засобами духовної музики та ідея вивчення духовних творів у вищих мистецьких навчальних закладах.

Теоретичне значення дослідження полягає в науковому обґрунтуванні понять, що поглиблюють сучасне розуміння теорії та методики навчання музики і музичного виховання; вивченні і теоретичному узагальненні положень щодо оновлення змісту, форм та методів музичного сприйняття; конкретизації засобів духовної музики; використанні педагогічної технології формування музичного сприйняття у студентів вищих мистецьких навчальних закладів засобами духовної музики.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що розроблені теоретичні положення та одержані експериментальні дані сприяють підвищенню якості знань, умінь та навичок студентів, вдосконаленню їхньої професійної музичної підготовки, поліпшенню теоретико-методичної бази фахових дисциплін. Матеріали дисертаційного дослідження покладено в основу спецкурсу "Історія духовної музики" і розроблених до нього методичних рекомендацій "Технологія формування музичного сприйняття студентів ВНЗ", "Річний календар православних свят", впровадження яких у навчальний процес сприяло апробації педагогічної технології формування музичного сприйняття у студентів вищих мистецьких навчальних закладів засобами духовної музики. Основні концептуальні положення розробленої автором педагогічної технології було використано в процесі лекційних, практичних та лабораторних занять у вищих мистецьких навчальних закладах.

Матеріали дисертації можуть бути використані для проектування навчальних програм і нормативних курсів з історії музики, спецкурсів з теорії та методики музичного виховання, для збагачення методичної складової педагогічної практики студентів, удосконалення професійної підготовки майбутніх учителів музики, керівників хорових колективів. Впровадження результатів дослідження дасть можливість осмислити необхідність вивчення та практичного освоєння духовної музики в навчально-виховному процесі вищих мистецьких навчальних закладів.

Апробація та впровадження результатів дослідження. Основні положення дисертації доповідалися і обговорювалися на міжнародних, всеукраїнських та регіональних науково-практичних конференціях, зокрема: "Духовна культура як домінанта українського життєтворення" (Київ, 2005); "Діаспора як чинник утвердження держави Україна у міжнародній спільноті" (Львів, 2006); "Ціннісні пріоритети освіти XXI століття в контексті міжкультурних контактів" (Луганськ – Москва, 2006); на звітних науково-практичних конференціях докторантів та аспірантів РДГУ (Рівне, 2003-2006), під час роботи регіональних та міжнародних семінарів (2005-2006), обговорювалися на засіданнях кафедри історії, теорії

музики та методики музичного виховання РДГУ (2000-2006). Матеріали дослідження було використано в системі фахової підготовки студентів Інституту мистецтв Рівненського державного гуманітарного університету.

Теоретичні положення та практичні результати дослідження впроваджено в навчально-виховний процес музично-педагогічних факультетів Рівненського державного гуманітарного університету (довідка №118 від 20.10.2006р.), Вінницького державного педагогічного університету ім.М.Коцюбинського (довідка №10/60 від 16.10.2006р.), Бердянського державного педагогічного університету (довідка № 57/1683-47 від 21.11.2006р.), Київського національного університету культури і мистецтв (довідка №1160/1 від 02.10.2006 р.), Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв (довідка №453/1 від 13.10.2006р.).

Вірогідність результатів і висновків експерименту забезпечується методологічною обґрунтованістю вихідних положень; використанням комплексу методів, адекватних поставленим завданням; аналізом значного теоретичного та емпіричного матеріалу; репрезентативністю вибірки; поєднанням кількісного та якісного опрацювання експериментальних даних.

Публікації. Основні теоретичні положення дослідження, його результати та висновки подано в 10 публікаціях автора, з них 9 одноосібних, в тому числі: 5 статей у провідних наукових фахових виданнях, з яких 1 у співавторстві, 5 статей у збірниках наукових праць та матеріалах наукових конференцій.

Структура та обсяг роботи. Дисертація складається зі вступу, двох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаної літератури (330 найменувань) та 20 додатків. Загальний обсяг дисертації становить 263 сторінки, основний зміст викладено на 157 сторінках. Робота містить 21 таблицю та 9 рисунків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність і доцільність дослідження, визначено його об'єкт, предмет, мету, сформульовано завдання, окреслено методологічні і теоретичні засади дослідження, його методи, наукову новизну, теоретичне та практичне значення, наведено відомості про апробацію і впровадження здобутих результатів, визначено експериментальну базу дослідження.

У **першому розділі** - "Теоретичні основи формування музичного сприйняття студентів засобами духовної музики" – проаналізовано філософську, мистецтвознавчу, психолого-педагогічну, соціологічну та історичну літературу з проблеми дослідження. На цій основі розкрито сутність, зміст і структуру музичного сприйняття, окреслено засоби духовної музики, теоретично доведено доцільність використання їх у вищих мистецьких навчальних закладах, а також розроблено педагогічну технологію формування музичного сприйняття студентів засобами духовної музики.

Вивчення загальноестетичних аспектів музичного сприйняття розглядалося крізь призму основних гносеологічних проблем, під час дослідження загальних закономірностей відображення дійсності в музиці, розкриття об'єктивного змісту суб'єктивних слухацьких образів. Представники сучасної філософської думки (В.Суханцева, С.Уланова та ін.) визначають основні аспекти розуміння музичного мистецтва (психологічний, естетичний), його роль у формуванні особистості, посилення його впливу на масову свідомість, аналізують вплив засобів масової комунікації та інформації на стан музичного сприйняття. На думку науковців, функції музичного твору реалізуються лише за наявності в слухача певної культури та досвіду, адже з попередніми характеристиками останнього пов'язані інтереси, настанови, прагнення, почуття, переконання, що безпосередньо впливають на сприйняття.

Представники сучасної естетичної думки зазначають, що музичне мистецтво акумулює загальнокультурну домінуючу суспільства, яка віддзеркалює об'єктивні суспільні потреби, що виникають на основі конкретного типу духовного простору їхнього побутування.

Істотним внеском у розкриття проблеми формування музичного сприйняття став теоретичний аналіз психологічних досліджень, які на музичному матеріалі конкретизують психологічну теорію перцептивної діяльності, концепцію асоціативної психології, питання мотивації музичної діяльності, механізми сприйняття музики, її окремих засобів та елементів. Аналіз наукових праць з музичної педагогіки (О.Олексюк, О.Ростовський, О.Рудницька та ін.) дав змогу зробити ретроспективний огляд становлення поняття "музичне сприйняття" (пояснення, музичний розбір, демонстрація, показ, відображення, споживання, слухання, сприйняття) та визначити етапи його застосування.

Аналіз психолого-педагогічних досліджень дав змогу визначити музичне сприйняття, як ширше поняття, ніж первинне сприйняття, яке передбачає використання комплексу інтелектуальних, емоційних та творчих процесів. Музичне сприйняття розглядається нами як складний динамічний процес цілісного, образного, емоційно-усвідомленого, особистісно-забарвленого осягнення змісту музичного твору.

Узагальнення змісту і структури музичного сприйняття дало можливість виділити такі основні компоненти: 1) емоційно-перцептивний; 2) інтелектуально-смысловий; 3) творчо-діяльнісний, які тісно взаємопов'язані між собою.

Емоційно-перцептивний компонент сприйняття передбачає створення відповідних умов, що мають вплинути на формування образного світобачення та вміння сприймати різноманітні мистецькі явища.

Інтелектуально-смысловий компонент передбачає оперування відповідною термінологією, поняттями, розуміння особливостей музичної мови, форм втілення музичних образів, словесну інтерпретацію інформації, перетворення або її

трансляцію із однієї форми вираження в іншу, а також подальший розвиток явищ, прогноз результатів, які відтворюються за допомогою вербальної мови (у словесно-понятійному вигляді).

Творчо-діяльнісний компонент музичного сприйняття характеризується готовністю до музичного виконавства та творчості в активних формах діяльності (збереження, передача, використання, моделювання) та усвідомленій участі в ній.

За нинішніх умов розвитку суспільства до змісту навчальних програм, планів виховної роботи, підручників і посібників для середньої та вищої школи включають теми, пов'язані з відродженням православної спадщини, в тому числі традиції духовної музики та співу.

Духовні твори несуть у собі риси глибокого філософського осмислення тексту (теми життя, смерті, страждання, воскресіння), використовують канонічні тексти (молитви, псалми), дисциплінують почуття та думки людини. Враховуючи подані характеристики, ми дійшли висновку, що теоретичне і практичне використання їх на сучасному етапі відкриває широкі можливості для формування музичного сприйняття, а знання засобів духовної музики та основних видів музичної діяльності сприяє активному спілкуванню з творами мистецтва та підвищує рівень фахової підготовки у студентів. Тому особливе значення у роботі надавалося розгляду педагогічних ідей у культурологічних, музикознавчих та історичних працях вчених, які визначали роль духовної музики та особливості її виконання і сприйняття.

У нашому дослідженні ми розглядали ті музичні твори, що мають культове призначення і характеризуються морально-виховним впливом на особу ("Богородице, Діво радуйся", "Світе тихий" з Всеношного бдіння; "Благослови душе моя", "Херувимська пісня", "Милість миру", "Достойно є" з Літургії; піснеспіви Великого посту, Пасхальні ірмоси, різдвяні колядки, щедрівки тощо).

У ході дослідження теоретично розроблено та систематизовано засоби духовної музики (вербальні, музичної виразності, навчально-допоміжні, жанри музики, аудіо-, CD записи) та основні види музичної діяльності (слухання, виконання, творчість).

Аналіз науково-педагогічної і музикознавчої літератури дав підстави стверджувати, що духовна музика, маючи особливу енергетику, силу емоційного впливу утверджує морально-етичні, естетичні ідеали людини, потужно впливає на формування музичного сприйняття особистості. Для досягнення ефективного результату навчання у вищому мистецькому закладі необхідно застосовувати педагогічну технологію, яка забезпечить формування музичного сприйняття у студентів засобами духовної музики.

Поняття педагогічної технології пов'язане з такими категоріальними ознаками, як: концептуальність (наукова обґрунтованість, дотримання певної наукової концепції); проектування (можливість діагностування мети, варіативність запроєктованого навчального процесу); відтворення (можливість застосування, повторення в інших загальноосвітніх закладах); результативність (ефективність за результатами та оптимальними затратами, гарантування досягнення певного стандарту навчання); атрибутивність (педагогічна технологія повинна мати ознаки системи: логіку процесу, взаємозв'язок його частин, цілісність). Зважаючи на те, що процес формування музичного сприйняття студентів є частиною навчально-виховного процесу, то структурними складовими педагогічної технології у вищій школі є: 1) мета формування; зміст процесу; 2) процесуальні компоненти (форми організації навчального процесу, методи та засоби розвитку); 3) результати процесу.

У нашому дослідженні ми виходили з того, що педагогічна технологія є не механічним процесом, а структурою, доповненою різноманітними підходами до розв'язання порушеної проблеми.

У другому розділі - "Експериментальне дослідження процесу формування музичного сприйняття у студентів вищих мистецьких навчальних закладів засобами духовної музики" - визначено критерії, показники та рівні сформованості музичного сприйняття студентів; викладено основні етапи наукового пошуку; розроблено педагогічну технологію формування музичного сприйняття у студентів засобами духовної музики; описано організацію та проведення експериментальної роботи; здійснено перевірку цієї технології за експериментальних умов.

Відповідно до завдань констатувального експерименту було визначено такі *критерії* сформованості музичного сприйняття у студентів: 1) емоційно-перцептивний, показниками якого є: розвиток "емоційного мислення", наявність потреби у спілкуванні з цим видом мистецтва; висока моральність, чуттєва сприйнятливості; відчуття задоволення від спілкування з духовними творами; здатність досягнути художні цінності творів через багатобарвну гамму художніх емоцій і вищих почуттів; 2) інтелектуально-смысловий, показниками якого є: вільне володіння основними аксеологічними поняттями та історико-теоретичними знаннями; аргументовані судження про зміст і враження від почутого; розуміння специфіки виконання духовних творів, оперування прийомами художньо-аналітичної діяльності (аналіз, синтез, порівняння, зіставлення, тотожність, узагальнення); особистісно-смыслові ставлення до творів духовної музики, мистецька ерудиція; 3) творчо-діяльнісний, показниками якого є: адекватне розуміння та інтерпретація творів у виконавських та вербальних інтерпретаціях; практичне застосування знань, умінь та досвіду роботи з духовними творами (навчальна, реферативна, архівна, пошукова); творча самореалізація студента.

Дослідно-експериментальна діяльність на рівні діагностики дала змогу встановити три рівні сформованості музичного сприйняття у студентів вищих мистецьких навчальних закладів. Низький рівень сформованості музичного сприйняття духовної музики зафіксовано у 58,3% студентів. Середній рівень сформованості музичного сприйняття духовної музики був у 37,2 % студентів. Високий рівень сформованості музичного сприйняття духовної музики - властивий 4,5% студентів.

Високий рівень сформованості музичного сприйняття студентів свідчить про здатність оцінювати ступінь духовного наповнення музичних творів та їхнього виконання шляхом аналізу структури і ціннісного змісту художньої образності, уміло застосовуючи прийоми інтелектуально-логічної діяльності, через глибоке змістовне емоційне переживання, виконання та слухання, через активне залучення до сфери музичної діяльності та завдяки володінню комплексом професійних умінь і навичок.

Середній - свідчить про те, що музично-теоретичні та виконавські знання і уміння студентів є несистематичними, музичне сприйняття, їхня особистісна виконавська діяльність виявляються абстрактними і усвідомлюються недостатньо, музичне мислення є фрагментарним, музично-виконавський, або словесно-аналітичний, процес обмежується формальними відповідями, характеризується відсутністю емоційних переживань.

Низький рівень сформованості музичного сприйняття духовної музики спостерігався в студентів, які не усвідомлюють необхідності в практичній, творчій роботі, не мають достатнього рівня професійних знань, умінь і навичок, проявляють несамостійність, потребують обов'язкового "підкріплення" мотивації щодо використання творів духовної музики, демонструють відсутність інтересу до навчальної, самостійної, творчої діяльності.

Формувальний експеримент здійснювався на базі музично-педагогічного факультету Інституту мистецтв Рівненського державного гуманітарного університету (студенти 2-3 курсів).

Експериментальним фактором дослідження стала створена педагогічна технологія, в основу якої було покладено вивчення творів духовної музики у вищих навчальних мистецьких закладах, реалізація якої в практиці навчання здійснювалася поетапно, відповідно до окреслених компонентів музичного сприйняття.

Педагогічна технологія формування музичного сприйняття у студентів включала: мету (концептуальна основа), зміст процесу (стадії формування музичного сприйняття: емоційно-перцептивна, інтелектуально-смилова, творчодіяльнісна), процесуальні компоненти: форми організації навчального процесу (лекції, семінари, лабораторні, практичні заняття, відкриті концерти, реферати, дослідницькі завдання); методи (наочні, словесні, практичні), засоби (духовної

музики, музичної діяльності) та результати процесу (репродуктивний, евристичний, креативний рівні).

У дисертації висвітлюється зміст трьох етапів формування музичного сприйняття у студентів засобами духовної музики.

Перший, емоційно-перцептивний, етап передбачав формування морально-ціннісного ставлення до творів духовної музики, стимулювання емоційних переживань (захоплення, стримана радість, задоволення, спокій, врівноваженість) від спілкування з даним видом мистецтва, проникнення у художньо-образний зміст духовних творів, збагачення художньо-естетичного досвіду студентів. Основними формами роботи на цьому етапі були лекційні, практичні заняття, музичні вікторини, відвідування концертів, фестивалів духовної музики.

На другому етапі (інтелектуально-сміслові сприйняття) ставилося за мету актуалізувати такі компоненти педагогічної технології, як відбір викладачем і засвоєння студентами навчального матеріалу, поглиблення та систематизація знань студентів з історії розвитку духовної музики, збагачення їхнього досвіду кращими зразками цієї музики, виховання оцінкових та аналітичних вмінь у роботі з даними творами, розвиток вербальних та виконавських інтерпретацій під час опрацювання нотного матеріалу. Зверталася увага на те, що студент повинен уникати стереотипності та формалізму в мисленні, прагнути до набуття нових вмінь творчого самовираження, глибоко усвідомлювати історичні зв'язки минулого і сьогодення. В межах цього етапу було передбачено впровадження авторського спецкурсу "Історія духовної музики", який мав на меті ознайомити студентів з історією становлення і розвитку духовної музики, давав змогу залучити студентів до вивчення теоретичного матеріалу та сприяв адекватному сприйняттю музичних творів.

Третій, творчо-діяльнісний, етап технології спрямований на формування інтегративних умінь, що давало змогу трансформувати теоретичні знання в практичну діяльність, розвинути композиторські, поетичні, наукові, пошукові здібності студентів.

Важливими формами професійного самовдосконалення студентів були групові (лабораторні, практичні, семінарські) та індивідуальні заняття. На групових заняттях студенти опановували методи цілісного, критичного, інтерпретаційного аналізу. Самостійна індивідуальна робота полягала у підготовці планів-конспектів, бесід, диспутів. Такі форми діяльності вели до удосконалення особистісних та професійних якостей майбутніх фахівців: гнучкість розуму, художня компетентність, ініціативність, комунікативність, емоційна стабільність тощо. Оцінювання студентів велося за 12-бальною шкалою; співвідношення між середніми балами наочно відтворено на рис. 1.

Наявність статистично підтвердженої позитивної динаміки у формуванні музичного сприйняття у студентів експериментальної групи порівняно зі

студентами контрольної групи свідчить про правомірність та ефективність запропонованої педагогічної технології з використанням засобів духовної музики в навчально-виховному процесі вищої школи.

Рис. 1. Розподіл середніх балів оцінок заключного зрізу.

Перевірка ефективності впровадження педагогічної технології у навчально-виховний процес показала, що:

- внаслідок експерименту відбулися зміни у структурі всіх його компонентів;
- у студентів експериментальної групи значно глибше і яскравіше, ніж у студентів контрольної групи, виявилася здатність до творчо-діялісного сприйняття духовних творів;
- встановилася тенденція до підвищення рівня сформованості інтелектуально-смыслового, емоційно-перцептивного рівнів музичного сприйняття.

Дані заключного зрізу свідчать про те, що після проведення дослідно-експериментальної роботи кількість студентів із високим і середнім рівнем сформованості музичного сприйняття в ЕГ зросла, а з низьким - зменшилася. Отже, порівняння отриманих даних в експериментальних та контрольних групах свідчить про ефективність розробленої нами педагогічної технології.

ВИСНОВКИ

У дисертації дано теоретичне узагальнення і нове розв'язання проблеми формування музичного сприйняття студентів вищих мистецьких навчальних закладів, що знайшло відображення в обґрунтуванні, розробці та експериментальній перевірці педагогічної технології, спрямованої на забезпечення зазначеного процесу із використанням засобів духовної музики.

Результати теоретичного і експериментального дослідження засвідчили вирішення поставлених завдань і дали підставу для таких висновків:

1. На основі аналізу філософської, психолого-педагогічної, музикознавчої та історичної літератури уточнено сутність поняття "музичне сприйняття", яке розглядається як складний динамічний процес цілісного, образного, емоційно-усвідомленого, особистісно забарвленого осягнення змісту музичного твору.

2. Теоретичний аналіз наукових джерел дав змогу конкретизувати сутність, зміст і структуру музичного сприйняття, що складається з трьох взаємопов'язаних між собою компонентів: інтелектуально-сміслового, емоційно-перцептивного та творчо-діяльнісного, які формують потребу у високих почуттях, спрямовують студентів на оцінення своїх знань, умінь і навичок, розвивають необхідні для професійної діяльності особистості якості.

3. В результаті історико-теоретичного огляду розвитку духовної музики було визначено, що вона належить до культурно-історичних цінностей, є надбанням певної епохи, розглядається з точки зору тієї системи цінностей, яка виконує роль відповідного рівня соціального регулювання і сьогодні представлена як в духовних, так і світських закладах освіти.

4. Розкриті в дослідженні властивості духовної музики дали змогу теоретично обґрунтувати та розробити комплекс засобів духовної музики, що здійснюють виховний вплив на студента. Серед основних було визначено два блоки засобів. До першого віднесено ті, що стосуються безпосередньо духовної музики: вербальні, засоби музичної виразності, жанри духовної музики, навчально-допоміжні та аудіо-, відео-, CD - записи. Другий блок становили види діяльнісної активності, які сприяли формуванню музичного сприйняття, а саме: слухання, виконання і творчість.

5. У дисертації обґрунтовано критерії сформованості музичного сприйняття студентів і визначено такі показники: 1) емоційно-перцептивний (розвиток "емоційного мислення", наявність потреби у спілкуванні з цим видом мистецтва; висока моральність, чуттєва сприйнятливність; відчуття задоволення від спілкування з духовними творами, здатність осягнути художні цінності творів через багатобарвну гамму художніх емоцій і вищих почуттів); 2) інтелектуально-смісловий (вільне володіння основними аксеологічними поняттями та історико-теоретичними знаннями, аргументовані судження про зміст і враження від почутого; розуміння специфіки виконання духовних творів, оперування прийомами

художньо-аналітичної діяльності (аналіз, синтез, порівняння, зіставлення, тотожність, узагальнення); особистісно-сміслові ставлення до творів духовної музики, мистецька ерудиція;) 3) творчо-діяльнісний (адекватне розуміння та інтерпретація творів у виконавських та вербальних інтерпретаціях; практичне застосування знань, умінь та досвіду роботи з духовними творами (навчальна, реферативна, архівна, пошукова); творча самореалізація студента.

6. У процесі дослідно-експериментальної роботи розроблено й експериментально перевірено педагогічну технологію формування музичного сприйняття у студентів вищих мистецьких навчальних закладів засобами духовної музики, яка включала: мету, зміст процесу, процесуальні компоненти (форми, методи засоби) та результати процесу.

Під час першого етапу ми утримували зацікавленість студентів творами духовної музики, розкривали її потужний морально-виховний потенціал, позитивний вплив на внутрішні та зовнішні характеристики особистості. На другому етапі в процесі вивчення спеціальних музичних дисциплін та спецкурсу "Історія духовної музики" студенти отримали історико-теоретичні, музичні, етичні знання, закріпили уміння і навички аналізу, змістовного наповнення творів, що сприяло підвищенню їхнього рівня інтелектуально-сміслового сприйняття. У ході третього етапу ми використовували твори духовної музики під час семінарських, практичних, лабораторних занять, у самостійній діяльності студентів, що зумовило підвищення їхнього творчо-діялісного сприйняття, зростання інтересу до проведення різноманітної музичної діяльності засобами духовної музики. На цьому етапі відбувалося трансформування теоретичних знань у практичну діяльність, осмислення самим суб'єктом змісту та форм реалізації творчої діяльності.

Порівняння вихідних даних із кінцевим результатом дослідження в контрольній та експериментальній групах підтвердило ефективність використання розробленої педагогічної технології формування музичного сприйняття студентів засобами духовної музики. Результати дослідження дали змогу зробити висновок, що використання засобів духовної музики в навчально-виховному процесі вищої школи сприяє зростанню рівня моральної вихованості студентів, сформованості їхніх ціннісних орієнтацій у галузі музичного мистецтва, розвитку професійної спрямованості та готовності до використання цих творів у самостійній музичній діяльності.

7. Здійснене дослідження дало можливість запропонувати такі рекомендації викладачам мистецьких дисциплін вищих мистецьких навчальних закладів: врахувати науково обґрунтовані положення щодо характеру, змісту, засобів духовних творів у процесі розробки навчальних планів та програм; впровадити до змісту професійної підготовки майбутніх вчителів музики, хормейстерів,

керівників дитячих хороших колективів спеціалізований курс "Історія духовної музики".

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми формування музичного сприйняття студентів засобами духовної музики. Подальшого дослідження заслуговують такі аспекти: індивідуально-психологічні фактори формування музичного сприйняття засобами духовної музики, вплив педагогічної практики на стан музичного сприйняття майбутніх учителів музики, інтерпретація творів духовної музики в процесі індивідуальної та групової роботи, виховний потенціал духовної музики, моральне виховання особистості засобами духовної музики.

Основні положення дисертації відображено в таких публікаціях:

1. Радковська Л.М. Творчий розвиток студентів мистецьких вузів засобами духовної музики // Вісник Луганського національного педагогічного університету ім.Т.Шевченка.- Вип.№8 (103).-Луганськ, 2006.-С.166-171.

2. Радковська Л.М. Технологія формування музичного сприйняття студентів засобами духовної музики // Науковий вісник Південноукраїнського державного педагогічного університету ім.К.Д.Ушинського.-Ч.1.-Одеса, 2006.-С.158-165.

3. Дзвінка Р.І., Радковська Л.М. Рівні сформованості культури сприйняття духовної музики студентів інститутів мистецтв.-Бердянськ, 2006.-С.45-53.

4. Радковська Л.М. Досвід минулого у розвитку музичної культури особистості // Нова педагогічна думка. – Рівне, 1999.- № 3 - С.124-127.

5. Радковська Л.М. Формування сприйняття музики і музичної творчості за системою Б.Яворського як засіб відродження традицій національної культури // Українська культура: минуле, сучасне та шляхи розвитку: Збір. наук. праць. – Рівне, 1994.-С.138-145.

6. Радковська Л.М. Викладання музики та її вплив на духовний розвиток вихованців Києво-Могилянської академії // Роль християнства в утвердженні освіти, науки та мистецтва: історія, уроки, перспективи: Науковий збірник // За ред. В.В.Павлюка, В.Г. Чернець та ін. – Рівне, 2000.- С.246-250.

7. Радковська Л.М.Роль спадщини українських композиторів XVII століття у формуванні культури та духовності сучасної молоді // Перша міжнародна наукова конференція: "Діаспора як чинник утвердження держави України у міжнародній спільноті". 8-10 березня. - Львів, 2006.- С. 117-119.

8. Радковська Л.М.Сприйняття духовної музики: інтелектуально-смісловий компонент //Духовна культура як домінанта українського життєтворення: Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції. – Ч.1.- Київ, 2005. - С.331-334.

9. Радковська Л.М. Організація музично-освітньої роботи у загальноосвітній школі // Зміст і форми організації позакласної музичної діяльності школярів:

Матеріали міжвузівської науково-практичної конференції// Відп. ред. А.Завальнюк, В.Лебедєв та ін. – Вінниця, 2002.- С.110-115.

10.Радковська Л.М. Музично-педагогічна діяльність М.Д.Леонтовича // Музично-педагогічна і творча діяльність М.Леонтовича в контексті відродження національної освіти і культури: Наукові доповіді першої Всеукраїнської науково-теоретичної конференції // Відп. ред. З.Яропуд.- Кам'янець-Подільський, 1997. – С.38-41.

АНОТАЦІЯ

Радковська Л.М. Формування музичного сприйняття студентів вищих мистецьких навчальних закладів засобами духовної музики. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.02. – теорія і методика навчання (музика та музичне виховання). – Київський національний університет культури і мистецтв, Київ, 2006.

У дисертації розроблено та обґрунтовано педагогічну технологію формування музичного сприйняття у студентів вищих мистецьких навчальних закладів засобами духовної музики. Розкрито зміст і структуру музичного сприйняття, визначено його роль у навчально-виховній роботі. Теоретично розроблено та систематизовано комплекс засобів духовної музики. Встановлено критерії, показники та рівні сформованості музичного сприйняття у студентів. Впроваджено у практику вищих мистецьких навчальних закладів педагогічну технологію формування музичного сприйняття у студентів засобами духовної музики і визначено її ефективність та доцільність. Розроблено методичні рекомендації з проблеми формування музичного сприйняття студентів засобами духовної музики.

Ключові слова: музичне сприйняття, духовна музика, засоби духовної музики, педагогічна технологія.

АННОТАЦИЯ

Радковская Л.Н. Формирование музыкального восприятия у студентов высших учебных заведений искусства средствами духовной музыки.- Рукопись.

Диссертация на соискание учёной степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.02. - теория и методика обучения (музыка и музыкальное воспитание). - Киевский национальный университет культуры и искусств, Киев, 2006.

В диссертации разработана и обоснована педагогическая технология формирования музыкального восприятия у студентов высших учебных заведений искусства средствами духовной музыки. Раскрыты содержание, структура музыкального восприятия, определена его роль в учебно-воспитательной

работе. Музыкальное восприятие мы рассматриваем как деятельность, которая возникает в процессе познания искусства, результат которой определяется сформированностью интеллектуально-смыслового, эмоционально-перцептивного и творчески-деятельностного компонентов.

Эмоционально-перцептивное восприятие предполагает создание таких условий, которые влияют на формирование образного мировоззрения (видение мира в определённых образах и умение воспринимать различные явления искусства).

Интеллектуально-смысловое восприятие предполагает оперирование определённой терминологией, понимание особенностей музыкального языка, форм претворения музыкальных образов, словесную интерпретацию информации, прогнозирование дальнейшего развития явлений и результатов, которые реализуются с помощью вербального языка (в словесно-понятийном виде).

Творчески-деятельностное восприятие представляет собой деятельность познавательного, поисково-экспериментального характера; это работа связанная с разрешением проблемных, творческих ситуаций на основе личных знаний, с демонстрацией и применением их на практике, умением комбинировать информационные сообщения в различных сферах музыкальной и искусствоведческой работы.

В диссертации теоретически разработан и систематизирован комплекс средств духовной музыки. Первый блок составляют: 1) вербальные средства (владение словом как средством выразительности, носителем информации и смысла духовного произведения); 2) средства музыкальной выразительности (интонация, лад, гармония, динамика, тембр, ритм, форма и т.п.); 3) жанры духовной музыки (Литургия, Всеношное бдение, духовные песни, псалмы, канты, гимны и т.д.); 4) учебно-вспомогательные средства (ноты, тексты молитв, церковные термины, Псалтырь, словари, справочники, учебно-методическая литература); 5) аудио-, видео-, CD записи, пластинки с записями духовной музыки. Второй блок включает основные виды деятельности, которые способствуют формированию музыкального восприятия: слушание духовных произведений, их исполнение и творческая реализация. Слушание создаёт предпосылки для развития целостных ориентаций и мотиваций обращения к искусству. Исполнение – самая активная форма общения с музыкой, эффективное средство формирования операционного компонента. Творчество (интерпретация, импровизация, композиция) – даёт возможность овладеть приёмами продуктивной деятельности.

В работе определены критерии, показатели и уровни формирования музыкального восприятия у студентов. Эмоционально-перцептивным показателем формирования музыкального восприятия является: развитие "эмоционального мышления", потребность в общении с этим видом искусства, высокая

моральность, чувственное восприятие, ощущение удовлетворённости от общения с духовными произведениями. Интеллектуально-смысловым показателем есть: свободное владение основными аксеологическими понятиями, историко-теоретическими знаниями; аргументированные суждения о содержании произведений, понимание специфики исполнения духовных произведений, оперирование приёмами художественно-аналитической деятельности (анализ, синтез, сравнение, сопоставление и т.д.), личностно-смысловое отношение к духовным произведениям, музыкальная эрудиция. Творчески-деятельностным показателем выступает: адекватное понимание и интерпретация произведений в исполнительских и вербальных интерпретациях, практическое применение знаний, умений и опыта работы с духовной музыкой (учебная, реферативная, архивная, поисковая), творческая самореализация студентов.

В практику высших учебных заведений искусств внедрена педагогическая технология формирования музыкального восприятия студентов средствами духовной музыки и определена её эффективность и своевременность. Педагогическая технология включала: цель, содержание процесса (стадии формирования музыкального восприятия: эмоционально-перцептивная, интеллектуально-смысловая, творчески-деятельностная); процессуальные компоненты: формы организации учебного процесса (лекции, семинары, лабораторные занятия, рефераты, исследовательские задания); методы (наглядные, словесные, практические); средства (духовной музыки, музыкальной деятельности) и результаты процесса (репродуктивный, эвристический, креативный).

Разработаны методические рекомендации по проблеме формирования музыкального восприятия студентов средствами духовной музыки.

Ключевые слова: музыкальное восприятие, духовная музыка, средства духовной музыки, педагогическая технология.

ANNOTATION

Radkovska L.M. Formation of musical perception of students of the higher art educational institutions by means of sacred music. - Manuscript.

The Dissertation for a scientific degree of Candidate of Pedagogical Sciences, majoring in the speciality 13.00.02. - The Theory and Methods of Teaching, (Music and Musical Education). - Kyiv National University of Culture and Arts, Kyiv, 2006.

Pedagogical technology of formation of musical perception of students of the higher art educational institutions by means of sacred music has been developed and proved in the Dissertation. The matter and structure of musical perception has been shown, its role in teaching and educational work has been defined. A complex of means of sacred music has been theoretically developed and systematized. Criteria, parameters and levels of formation of musical perception of students have been established. Pedagogical technology of formation of musical perception of students

by means of sacred music has been introduced in practice of the higher art educational institutions and its efficiency and advisability has been defined. Methodical recommendations on the problem of formation of musical perception of students by means of sacred music has been developed.

Keywords: musical perception, sacred music, means of sacred music, pedagogical technology.

Підп. до друку 20.12.2006. Формат 60x84 ¹/₁₆. Папір др. апарат.
Друк офсетний. Облік.-вид. арк. 1,1. Зам. 303. Тираж 100

Державна академія керівних кадрів культури і мистецтв
01015, Київ, вул. Січневого повстання, 21

452892

✓ АВ 71.025

Лист.

2005 ОНН

Лист